

Костянтин ШЛЯХОВИЙ

НОВА СЕРБІЯ В ТОПОНІМАХ КІРОВОГРАДЩИНИ

250 років тому, 24 грудня 1751 року, вийшов указ імператриці Єлисавети Петрівни “О прийнятті въ подданство Сербовъ, желающихъ поселиться въ Россіи и служить особыми полками, о назначеніи на границѣ со стороны Турецкой выгодныхъ местъ к поселенію; обь опредѣленіи жалованья по окладу Гусарскихъ полковъ коннымъ, а пѣшимъ оклада полковъ пѣхотныхъ, и о подчиненіи оныхъ полковъ Военной Коллегіи”¹.

З цієї дати починається офіційна історія Нової Сербії – військово-землеробської колонії, територія якої тепер майже повністю знаходиться у Кіровоградській області. Створена для оборони південної України від нападів турків і кримських татар, Нова Сербія становила собою ряд захищених земляними укріпленнями (шанцями) поселень і охоплювала територію між річками Синюхою та Дніпром, на півночі була обмежена польським кордоном, який проходив по річках Великій Висі та Тясмину, на півдні – лінією від гирла річки Кагарлика (притоки р. Синюхи) до гирла річки Омельника (притоки р. Дніпра). Тільки невеличкі частинки колишньої сербської колонії у наш час опинилися в інших областях України – у Черкаській (між селами Вершацями і Стецівкою, які до 1954 р. теж були кіровоградськими), у Полтавській (Крюків і Кам’яні Потоки) та у Дніпропетровській (між річками Омельником і Дніпром).

Новосербські поселенці прийшли сюди з так званого Військового кордону – вузької смуги землі, яка простягалася по південній окраїні Угорського королівства, що входило до складу Австрійської імперії. Серби і хорвати з кінця XV ст. охороняли кордон з Турецькою імперією, першими приймали удари чисельних ворожих вторгнень, віками накопичували досвід аванпостної служби та ненависть до ісламських агресорів. Поселені за річками Савою, Дунаєм, Тисою та Моришем, слов’янські прикордонники (гранічари) утворили щось на зразок козацьких ліній і отримали військовий устрій під управлінням угорського, потім – австрійського уряду. В адміністративному відношенні Військовий кордон поділявся на ротні та полкові округи, які складали спочатку три генералати – Карлштадтський, Вараждинський (Славонський) та Банатський. Пізніше їх кількість збільшилася. Нову

¹ 24, 552-553.

Сербію заселяли граничари переважно з Потиського та Поморишського кордонів. Створені при імператорі Леопольді I (1640–1705) генералати управлялися Військовою радою та Віденською палатою².

Боротьба імператриці Марії Терезії (1717 – 1780) з Фрідріхом II Великим (1712 – 1786) сприяла посиленню угорського впливу при віденському дворі, що створило можливість Угорщині повернути під свою юрисдикцію облаштовані сербами прикордонні території. Угорці обіцяли австрійському уряду поселити там 40-тисячне військо, яке зобов'язувалися утримувати своїм коштом, з умовою, що воно буде тільки нести прикордонну службу, а сербські граничари повинні бути обернені на звичайних селян. Складений у 1747 р. проект про передачу угорцям земель по річках Дунаю, Тисі та Моришу викликав гостре невдоволення сербів, які вбачали в ньому грубе порушення раніше даних ним прав і гарантій. Австрійці, щоб задовольнити обидві сторони, у 1748 р. запропонували сербам влаштуватися на новій прикордонній лінії. Але залишити добре обжиті оселі і знову починати з нуля службу державі, яка не дотримувалася своїх зобов'язань та ще й часто потурала усіляким релігійним утискам православних сербів, для багатьох з них було неприйнятливим і образливим. Найбільш непримиримі вирішили переселитися до одновірної Росії, яка мала значну потребу в стабільному заселенні прикордонних з Туреччиною степів та в надійних їх захисниках. Охорона цієї території запроваджувалася головним чином пікетами (по-козацьки – бекетами), вже не відповідала тогочасним потребам, козаки ж не хотіли міняти уклад свого життя на поселенський. У них, як писав М. В. Гоголь, “були невартовані, відкриті кордони, з-за яких татарин витикав бистру свою голову, і нерухомо, суворо, дивився турок у зеленій чалмі своїй.”³ Ідея посилити прикордонну службу сербськими граничарами була як ніколи доречною.

Одним з лідерів переселенського руху був полковник Йован Хорват з Куртича (тепер – невелике місто в румунському повіті Арад). У 1751 р. (за іншими джерелами ще у 1750-му) він звернувся до російського посла у Відні графа М. П. Бестужева-Рюміна з пропозицією виведення до Росії сербів у кількості, достатньої для формування 4-х полків і створення ними військово-поселенської округи на кшталт генералату австрійського Військового кордону.

28 вересня 1751 р. граф М. П. Бестужев-Рюмін відправив до Петербурга реляцію, яка включала прохання полковника Й. Хорвата. Проект був погоджений імператрицею Єлисаветою і затверджений іменним (24 грудня)⁴ та сенатським (29 грудня)⁵ указами. Перша партія сербів у кількості 218 осіб на чолі з Й. Хорватом прибула до Києва 10 жовтня 1751 р., цією ж датою він був конфірмований у генерал-майори російської служби і став іменуватися Іваном Самійловичем Хорватом. У кінці року сербів у Києві рахувалося вже 424 особи, у тому числі 277 чоловічої статі.⁶ З початком весни 1752 р. вони стали розселятися на виділених їм (площею

² 5, 295-296.

³ 13, 238.

⁴ 24, 552-558.

⁵ 24, 570-577.

⁶ 16, 84.

у 1 421 000 десятин) задніпрянських землях, які за пропозицією Сенату (указ 29 грудня 1751 р.) були названі Новою Сербією. Поступово, зі збірного пункту в м. Петроварадині, що біля Нового Саду (тепер столиця Автономного Краю Воєводини у Сербії) через Сентомаш (тепер – Србобран), Сегед, Токай, Золочів, Броди, Фастів, Васильків і Київ потяглися до Нової Сербії валки сербських переселенців.

Іван Самійлович Хорват сформував спочатку один гусарський (кінний) та один пандурський (піший) полки. У зв'язку з тим, що австрійський уряд у 1752 р. почав чинити перешкоди переселенню (11 березня 1752 р. імператриця Марія Терезія спеціальним “Патентом про покарання” заборонила вербування переселенців) і воно продовжувалося (вже нелегальним шляхом) дуже повільно, тільки у 1759 р. І. С. Хорват укомплектував ще два гусарських полки – Македонський та Болгарський, по 1178 шабель у кожному. Новосербські гусарський та пандурський полки були посилені на той час до 4254 осіб кожний. У 1760 р. він сформував ще один полк силою у 1204 шаблі.⁷ Таким чином, ствердження дослідників про те, що І. С. Хорват не виконав свої зобов'язання по формуванню полків, безпідставні. Загалом під його керівництвом на українські землі було переселено біля 16 000 осіб.⁸ Етнічний склад переселенців був дуже різноманітний – серби, волохи, молдовани, чорногорці, македонці, боснійці, герцоговинці, далматинці, болгари, угорці, навіть записані сербами українці. Але всіх їх об'єднувала одна віра та надія на кращу долю на новому місці.

Кожний з двох новосербських поселенських полків складався з 20 рот, які займали визначені ділянки території з ротними поселеннями у центрі. Більшість поселень було влаштовано на вже заселених місцях, жителі яких (4008 дворів), згідно зі сенатським указом від 29 січня 1752 р. повинні були продати свої будівлі прибульцям і повернутися в місця, звідки самі прийшли на ці землі.⁹

Переселенцям було дозволено перейменовувати на свій лад відведені їм селища, але найбільші й найдавніші з них зберегли свої першоназви:

Новомиргород – адміністративний центр Нової Сербії, головне поселення гусарського полку, де знаходилися його штаб та 1-ша рота;

Архангельськ – 7-ма рота гусарського полку;

Цибулів – 15-та рота гусарського полку;

Крилов – головне поселення пандурського полку, де знаходилися його штаб та 1-ша рота;

Табурище – 2-га рота пандурського полку;

Крюків – 3-тя рота пандурського полку;

Кам'янка – 4-та рота пандурського полку.

Іншим ротним поселенням, на згадку про батьківщину, переселенці дали назви своїх рідних місць, завдяки чому можна встановити географію витоків новосербських колоністів. Значні переключення назв у різних джерелах ускладнюють цю справу, але порівняння назв населених пунктів колишнього Військового кор-

⁷ 14, 178-179.

⁸ 36, 673.

⁹ 32, 34.

дону зі списками новосербських шанців дає можливість знайти зарубіжні прототипи сіл, які у 1752–1764 рр. були ротними поселеннями Нової Сербії.

На Потиській ділянці колишнього Військового кордону знаходяться:

Чонград, Угорщина – прототип шанця 17-ї роти новосербського пандурського полку (тепер – с. Велика Андрусівка Світловодського району), назва *Чонград* імовірно перекладається як *Місто Човнів*;

Мартонош, Сербія (Автономний Край Воєводина) – прототип шанця 8-ї роти новосербського гусарського полку (тепер – с. Мартоноша Новомиргородського району), назва похідна від угорського варіанту імені Мартин – *Мартон*;

Каніжа, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 10-ї роти гусарського полку (тепер – с. Каніж Новомиргородського району), назва походить від угорського слова, що означає *шуліку* або від сербського, що означає *ніхви*;

Сента, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 11-ї роти гусарського полку (назва пізніше зрусифікувалася у форму *Сентов*, тепер – с. Родниківка Олександрівського району), походження назви не з'ясоване;

Бечей, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 12-ї роти пандурського полку (тепер у межах м. Олександрії), назва можливо походить від угорського слова *беч*, яке означає *шану*, *повагу*, те, що високо цінується та дорого коштує;

Сентомаш (Сентамаш), тепер – Србобран, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 20-ї роти пандурського полку (можливо тепер – це село Миколаївка П'ятихатського району Дніпропетровської області), назва утворена на честь святого Фоми (угорський варіант – *Тамаш*);

Турія, Сербія (АК Воєводина) – можливий аналог назви однойменного села Новомиргородського району, етимологія імовірно пов'язана з назвою первісного бика;

Фельдвар, тепер – Бачко-Градиште, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 13-ї роти гусарського полку (назва була перекручена у форму *Федвар*, тепер – с. Підлісне Олександрівського району), в перекладі з угорської *фельдвар* означає *землянну фортецю*, тобто *шанець*;

Мошорин, Сербія (АК Воєводина) – прототип шанця 16-ї роти гусарського полку (тепер – с. Мошорине Знаменського району), назва угорською мовою означає *болотисту місцину* (до річі, річка Бешка, на якій розташоване Мошорине, також має аналог у Сербії – за 20 км на південь від воєводинського Мошорина, на невеличкій правій притоці Дунаю Ярчині, стоїть місто Бешка, але можливо обидві назви просто випадково мають спільне тюркське походження).

На Подунайській ділянці колишнього Військового кордону знаходяться:

Сомбор, Сербія (АК Воєводина) – закордонний прототип шанця 18-ї роти гусарського полку (тепер – с. Диківка Знаменського району), якщо назву перекладати з угорської, вона означає *кизилове вино*, якщо зі сербської – *одинокую со-сну*;

Буковар, Хорватія – прототип шанця 12-ї роти гусарського полку (назва збереглася у кумедно покрученому вигляді – Букварка, село Олександрівського району), сербською мовою означає *вовчу фортецю*;

Бешка, Сербія – можливе джерело назви річки, на якій розташовані с. Мошорине Знам'янського району, с. Нова Прага та с. Головківка

Олександрійського району, в с. Новій Празі (Петриківці) в період Нової Сербії був шанець, а с. Головківка, яке знаходиться нижче за течією, навіть засноване у той час (середина XVIII ст.) під назвою *Бешка*;

Сланкамен (Стари-Сланкамен), Сербія – прототип шанця 11-ї роти пандурського полку (село з такою назвою знаходилося навпроти с. Марто-Іванівки, на протилежному (лівому) березі р. Інгульця, тепер ця територія зайнята передмістям м. Олександрії), *сланкамен* сербською мовою означає *солоний камінь*;

Земун, Сербія, місто в агломерації м. Білграда – прототип шанця 5-ї роти пандурського полку (тепер – с. Успенка Онуфріївського району), назва сербською мовою означає *землянну споруду*, тобто *шанець*;

Панчево, Сербія (АК Воеводина) – прототип шанця 9-ї роти гусарського полку (тепер с. Панчево Новомиргородського району), назва походить від сербського слова, що означає *пеньок*, тобто в буквальному українському перекладі може звучати як *Пенькове*;

Смедерево, Сербія – прототип шанця 10-ї роти пандурського полку (одна із завезених назв селища Онуфріївки, друга – Благоват), означає якесь дерево – *каштан* (*сме* сербською мовою може означати прикметник *каштановий*) або іншу породу темного кольору (порівняймо з однокорінним українським словом *смерка*);

Ковин, Сербія (АК Воеводина) – можливий (інший варіант – м. Кувин у Румунії) прототип шанця 9-ї роти пандурського полку (тотожність сучасному населеному пункту Кіровоградщини не з'ясована), походження назви очевидно має відношення до *ковальської* справи;

Вршац, Сербія (АК Воеводина) – прототип шанця 20-ї роти гусарського полку (тепер – с. Вершаці Чигиринського району Черкаської області), назва сербською мовою означає *вершину* якогось узвища.

На Поморшійській ділянці колишнього Військового кордону (р. Моршиш на території Угорщини називається Марошем, а в Румунії – Мурешем) знаходяться:

Петрово Острово (тепер можливо перейменоване), Румунія – прототип шанця 3-ї роти гусарського полку (тепер – с. Петроострів Новомиргородського району), назва означає *острів Петра*;

Шоймош, Румунія – прототип шанця Шольмош (16-ї роти) пандурського полку (тепер – с. Стецівка Чигиринського району Черкаської області, до цієї ж роти відносилось с. Калантаїв – тепер у Світловодському районі Кіровоградської області), назва походить від румунського *шойм* – *сокіл*;

Павлиш, Румунія – прототип шанця 18-ї роти пандурського полку (тепер – однойменне селище Онуфріївського району), назва походить від імені *Павло*;

Кувин, Румунія – імовірний прототип шанця Ковин (9-ї роти) пандурського полку;

Єно (Єнополе), тепер Інеу, Румунія – прототип шанця Янів (15-ї роти) пандурського полку (тепер – с. Іванівка Світловодського району), *єнополе* можливо означало *овече поле*;

Суботиця, тепер Самбатені, Румунія – прототип шанця 14-ї роти гусарського полку (тепер – с. Суботці Знам'янського району), назва походить від дня тижня або від чоловічого імені *Субота*;

Мандорлак, тепер Миндрулок, Румунія – прототип шанця 19-ї роти пандурського полку (імовірно, тепер – село Миронівка Світловодського району), *миндрулок* румунською мовою означає *гарне, чудове місце*;

Глоговац, тепер Владимиреску, Румунія – прототип шанця 14-ї роти пандурського полку (тепер – с. Косівка Олександрійського району), назва сербською мовою означає *глодову (бояришникову) палицю*;

Вілагош (тепер перейменоване, можливо – Ширія), Румунія – прототип шанця 6-ї роти пандурського полку (тепер – с. Деріївка Онуфріївського району), назва в перекладі з угорської означає *світле* або *мирне*;

Печка, тепер Печика, Румунія – прототип шанця 2-ї роти гусарського полку (тепер – с. Коробчине Новомиргородського району), на сербській мові це слово означає дві речі – *ніч* і *плодову кісточку*;

Семлак, Румунія – прототип шанця 6-ї роти гусарського полку (назва часто вживалася в перекрученому вигляді як *Семлик*, тепер – с. Скелева Новоархангельського району), назва угорською мовою означає *невелику оселю*;

Надлак, Румунія – прототип шанця 4-ї роти гусарського полку (тепер – однойменне село Новоархангельського району), назва угорською мовою означає *велику оселю*;

Чанад, Румунія – прототип шанця 7-ї роти пандурського полку (відповідне йому сучасне село не знайдене), походження назви не з'ясоване.

Центром Вараждинського генералату було місто Вараждин (тепер – у Хорватії). Шанець Вараждин (13-а рота пандурського полку) – тепер с. Протопопівка Олександрійського району, назва угорською мовою означає *чарівне місце*.

Недалеко від хорватського Вараждина, тільки вже в Угорщині, на автомагістралі, що веде до озера Балатон, знаходиться місто Надьканіжа – теж можливий претендент на хрещеного батька кіровоградського Каніжа. *Надьканіжа* угорською мовою означає *великого шуліку* або, якщо допустити угорсько-сербський суржик, *великі піхви*.

У деяких джерелах шанець 10-ї роти пандурського полку називається Благоватом. Населений пункт з назвою Благоват на зарубіжних мапах знайти не вдалося, можливо він перейменований або дуже маленький. Сама ж назва типово південнослов'янська, сербською мовою слово означає поняття *багатий, заможний*. У Сербії, на лівій притоці Дунаю – річці Пек, розташоване місто з цим коренем у назві – Благоев Камен.

Не знайшовся на мапах і населений пункт під назвою Пілажниця – аналог назви шанця 8-ї роти пандурського полку. Сучасний відповідник шанця встановити важко, можливо це с. Омельник Онуфріївського району. Назва його може походити від кореня *пил*, який означає полум'я (порівняймо з румунським *PĂLĂLAIE* – *заграв*, *полум'я*).

Колишня 5-а рота новосербського гусарського полку, тепер село Кальниболота Новоархангельського району, яке місцеві жителі й досі по-старому називають

П'ятою Ротою, не має аналогічної назви за кордоном, але вираз *кални блато* зі сербської мови можна перекласти як *заболочене озеро* (*кални* – *багнистий*, *блато* – архаїзм *озеро*). До речі, саме у такій, характерній для південнослов'янських мов неповнозвучній формі – *Калниблат*, назва шанця зустрічається в деяких списках рот новосербського гусарського полку. У Воєводині, за 30 км на схід від м. Панчево, знаходиться місто з подібною назвою – Делиблато. Існування ж у сусідній Київщині (у Звенигородському повіті) більш давнішого села з тотожною назвою – *Кальниболото*, перейменованого пізніше на Катеринополь, залишає етимологію назви загадковою.

Проблематичне також походження назви колишнього шанця 17-ї роти новосербського гусарського полку, тепер села Дмитрівки Знам'янського району. Вона може бути і місцевою (село виникло раніше Нової Сербії), і принесеною з-за кордону. Гусари цей шанець називали Дмитровицею і його аналогом певно могло бути місто Сремська-Митровица (офіційна назва за часів австрійського панування – *Sanct-Demetr*) – старовинне європейське місто, яке у I ст. до н. е. – IV ст. н. е. було центром римської провінції Сірміум, у період Військового кордону – граничарським шанцем Славонського генералату на р. Саві, тепер у складі АК Воєводини.

Здавалося, ніяких сумнівів не викликає тутешність походження назви села Глинська (тепер у Світловодському районі) – колишнього шанця 19-ї роти новосербського гусарського полку. Але існування Глинського граничарського полку в Банійському генералаті Військового кордону з центром в м. Глині (тепер у складі Хорватії) створює підставу для аналогії.

Існує проблема атрибуції кількох шанців (8-ї – 10-ї та 17-ї – 20-ї рот) пандурського полку при відсутності у доступному науковому обороті докладних мап Нової Сербії. Справа в тому, що ці роти були заселені значно пізніше інших, проіснували недовго і не залишили по собі пам'яті на місцях. Ось чому пандурські шанці Чанад, Пілажницю, Ковин, Смедерево, Мандорлак і Сентамаш складно отожднювати з сучасними населеними пунктами.

Нова Сербія проіснувала до 1764 р., коли новосербські полки були переформовані, гусарський полк – у Чорний гусарський, а пандурський – у Жовтий гусарський полки, колишні новосербські шанці продовжували функціювати як ротні поселення, тільки кількість рот була скорочена до 16 у кожному полку. В 1776 р. полки знову реформувалися, стало їх більше, але вже 6-ескадронного складу. Тільки 28 червня 1783 р. гусарські поселенські полки були ліквідовані, а їх поселення стали цивільними селами.

У 1776 р. генерал-губернатор Новоросії князь Г. О. Потьомкін видав розпорядження замінити іноземні назви колишніх новосербських шанців російськими. Але деякі з них настільки прижилися і стали звичними, що чужеземне походження вже не помічалось. Наприклад, вже у першій половині XIX ст. назва *Надлак* пояснювалася як селище, що розташоване над ляхами, тобто на польському кордоні, і це було досить зрозумілим. Таким чином, до наших днів збереглися (деякі – у перекрученому вигляді) свідки нетривалого, але дуже важливого для історії заселення краю періоду – назви Надлак, Мартоноша, Панчево, Каніж, Букварка,

Суботці, Мошорине, Вершаці, Павлиш, Іванівка, можливо також Глинськ, Дмитрівка, Кальніболото. Вже в радянські часи були втрачені назви Сентов і Федвар.

Міста-прототипи новосербських шанців мають свою цікаву історію. Наприклад, біля міста Сланкамена 19 серпня 1691 р. відбулася велика битва, в якій цілком самостійний сербський корпус (10 тисяч воїнів) Йована Монастерлії разом з австрійською армією принца Людовика Баденського розбили сильне турецьке військо. Місто Сента знамените битвою 1697 р., коли австрійське військо, значну частину якого склали серби, знищило 10 тисяч турків. Старовинне угорське місто Надьканіжа також славиться героїчною боротьбою захисників прикордонних областей з османськими завойовниками – у 1532 р. на неї напали війська султана Сулеймана, після чого протягом десятиріч не припинялися напади турків, та тільки у 1600 р. надьканіжська фортеця, побудована ще у XIII ст., впала і була відбита лише через 90 років. Місто Вуковар в останні часи стало відомим у зв'язку з сумними подіями сербсько-хорватської братовбивчої війни 1991–1992 рр., які талановито зображені у драматичному фільмі Боро Драшковича “Вуковар” (1995 р.). Назва Панчево скорботно зазвучала під час американських бомбардувань Югославії у 1999 р. Можна ще багато чого узнати про інші події та про інші міста-побратими колишніх новосербських селищ – побратими не умовні, а історичні, але це вже окрема тема.

Майже всі дослідники, які торкалися історії Нової Сербії, сходяться на тому, що вона не мала великого значення. Це був погляд у контексті загальної історії, в кращому випадку історії України, і їх можна зрозуміти. З точки зору історії краю, і краєзнавства особливо, Нова Сербія мала суттєве значення. Спробуємо сформулювати його головні чинники:

1. Створення Нової Сербії дало значний поштовх процесу заселення краю – зайняття новосербськими поселенцями вже майже освоєної на той час території спонукало їх попередників заселити нову смугу земель, заснувати цілий ряд нових селищ, які організувалися у Новослобідський козацький полк; таким чином з феноменальною швидкістю була заселена центральна частина майбутньої Кіровоградщини.

2. Переселення представників різних народів, які згодом майже всі, за винятком невеликих болгарських та молдавських громад, були асимільовані українцями, збагатило культурний, ментальний і генетичний фонд жителів Кіровоградщини. Існує теорія позитивної метисації, за якою етноси, що зазнали певного інородного припливу, виділяються значною кількістю талановитих представників. Все це має пряме відношення і до Кіровоградщини, яка завжди славилася талановитими людьми, а також надзвичайно вродливими дівчатами та хлопцями.

3. Нащадки сербських переселенців зайняли гідне місце в різних галузях культури, мистецтва, науки. Можна назвати цілі династії знаних сербів – Хорватів, Депрерадовичів, Милорадовичів, Шевичів, Вуїчів, Екскузовичів та інших. Сербська кров текла в жилах визначного українського поета Євгена Маланюка (1897 – 1968) – його мати, Гликерія Яківна Стоянова, була донькою офіцера з новосербських чорногорців; сербського походження була перша дружина корифея україн-

ського театру Марка Кропивницького (1840 – 1910), Олександра Костянтинівна Вукотич; сербом по матері, Варварі Беліч, був відомий живописець, уродженець Єлисаветградщини, Іван Похитонов (1850 – 1923).

4. Існування Нової Сербії збагатило і топоніміку краю, що й стало основною темою цієї статті.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. *Атлас мира*. Второе издание. – М.: ГУ ГИК при СМ СССР, 1967. – С. 90–91, 92, 93–94, 96–97.
2. Болокан Г., Медведева Т., Воронцова Т. *Румынско-русский словарь (60 000 слов)*. – Москва – Бухарест: Русский язык – Научно-энциклопедическое издательство, 1980. – 1592 с.
3. БЭ. Т. 1. – СПб.: Просвещение, 1903. – С. 82–96.
4. БЭ. Т. 4. – СПб.: Просвещение, 1903. – С. 611–625.
5. БЭ. Т. 5. – СПб.: Просвещение, 1903. – С. 295–296.
6. БЭ. Т.15. – СПб.: Просвещение, 1904. – С. 492.
7. Веди-Азь. *Нова Сербія і фортеця св. Єлисавети* // “Єлисавет”. Історико-краєзнавчий додаток до газети Кіровоградської обласної ради народних депутатів “Народне слово”. № 11 від 14.10.1992. – С. 3. № 12 від 28.10.1992. – С. 3.
8. *Венгерско-русский словарь (40 000 слов)*. – Москва – Будапешт: Русский язык – АНВ, 1974. – 872 с.
9. *Венгрия. Путеводитель* (Ред. Иван Больдижар). – Будапешт: Корвина, 1958 – С. 192–194.
10. *Всемирная история в десяти томах*. Т.V. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1958. – С. 221–229.
11. Гавріиль, архієпископъ. *Отрывокъ повѣствованія о Новороссійскомъ краѣ, изъ оригинальныхъ источниковъ почерпнутый. Періодъ отъ основанія въ Новороссійскомъ краѣ Новой-Сербіи, до учрежденія намѣстничества Екатеринославскаго съ учрежденіемъ губерній Новороссійской и Азовской, за коимъ послѣдовало упраздненіе и Славянско-й епархіи. Съ 1751 по 1786-й годъ* // Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей. Томъ третій. – Одесса: Городская типографія, 1853. С. 79–129.
12. Гавріиль, архієпископъ. *Хронологико-историческое описание церквей губернии Херсонской. Матеріалы для исторіи Херсонской епархіи* // Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ за 1878 г. – Одесса: Типографія П. Францова, 1878. № 13. – С. 366–385. №. 14. – С. 405–423.
13. Гоголь М. В. *Програмні твори*. – К.: Обереги, 2000. – С. 238.
14. *История конницы*: В 2-х кн. Кн. 2. Примечания Г. Брикса к “Истории конницы” Дж. Денисона. – М.: АСТ, 2001. – 400 с.
15. *Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область*. – К.: УРЕ, 1972. – 816 с.
16. Кабузан В. М. *Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719–1858 гг.)*. – М.: Наука, 1976. – 308 с.

17. Magocsi P. R. *Ukraine: A Historical Atlas*. – Toronto: University of Toronto Press, 1985. – Арк. 15.
18. *Magyarország politikai térképe 1918-ван (az 1942-es határokkal)*. – Magyar földrajzi intézet R. T. Metszése és nyomása. – 1 арк.
19. Макаревській Феодосій. *Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии*. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000. – 1080 с.
20. *Малий словник історії України*. – К.: Либідь, 1997. – С. 275–276.
21. Маринковић Влад. *Карта административне поделе краљевине Југославије*. – Београд: Заједничко издање Свесловенске књижарнице (Без дати). – 1 арк.
22. Никифоров В. *Нариси Олександрійського повіту Херсонської губернії // “Єлисавет”*. Історико-краєзнавчий додаток до газети Кіровоградської обласної ради народних депутатів “Народне слово”. № 4 (19) від 25.02.1993. – С. 2. № 6 (21) від 31.03.1993. – С. 2. № 7 (22) від 15.04.1993. – С. 2. № 8 (23) від 29.04.1993. – С. 2. № 9 (24) від 13.05.1993. – С. 2. № 10 (25) від 10.06.1993. – С. 2. № 12 (27) від 29.07.1993. – С. 2
23. Пашутин А. Н. *Исторический очерк г. Елисаветграда*. – Кіровоград: Кіровоградське державне видавництво, 1992. – 176 с.
24. *Полное собрание законов Российской империи сь 1649 года*. Т. XIII. 1749–1753. – СПб.: Типографія II Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. – С. 552–558, 570–577.
25. Полонська-Василенко Н. *Заселення Південної України в половині XVIII ст.* // Літературний часопис “Вежа.” – Кіровоград: Друкарня газети “Народне слово”, 1995, 1996, 1997, 2000. № 1/1995. – С. 81–89. № 2/1996. – С. 116–135. № 3/1996. – С. 211–226. № 4–5/1997. – С. 170–189. № 6–7/1997. – С. 186–197. № 8–9/1997. – С. 148–174. № 10/2000. – С. 96–104.
26. *România pe județe cu noua organizare administrativă*. – Braşov: Institutul cartografic “Unirea” (Без дати). – 1 арк.
27. Рябковъ П. З. *Карта Александрійскаго уѣзда*. – Одесса: Литографія Э. Шмида (Без дати). – 1 арк.
28. Рябковъ П. *Карта Елисаветградскаго уѣзда*. – Елисаветградъ: Литографія Гольденберга, 1894. – 1 арк.
29. Скальковський А. О. *Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького*. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 680 с.
30. Тимофеенко В. И. *Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII в.* – К.: Н.д., 1992. – 220 с.
31. Толстой И. И. *Сербскохорватско-русский словарь (54 000 слов)*. – М.: Русский язык, 1976. – 736 с.
32. Шишмарев В. Ф. *Романские поселения на юге России*. – Л.: Наука, 1975. – 248 с.
33. ЭС. Т.I. – СПб.: Семеновская Типо-Литографія, 1890. – С. 100–123.
34. ЭС. Т.VI^A (12). – СПб.: Типо-Литографія И. А. Ефрона, 1892. – С. 833–834.
35. ЭС. Т.XXI (41). – СПб.: Т.-Л. И. А. Ефрона, 1897. – С. 290–291.
36. ЭС. Т.XXIV^A (48). – СПб.: Т.-Л. И. А. Ефрона, 1898. – С. 672–675.

37. ЭС. Т. XXVII (73). – СПб.: Т-фія Акц. Общ. Брокгаузъ – Ефронъ, 1903. – С. 166–174.
38. ЭС. Т. XXXVII^A (74). – СПб.: Т-фія Акц. Общ. Брокгаузъ – Ефронъ, 1903. – С. 559.
39. *Югославия. Справочная карта.* – М.: ГУГК, 1976. – 1 арк.
40. *Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків.* – Т. І. – К.: Н.д., 1990. – 592 с.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

Нова Србија се делила на два насељена пука (хусарски и пандурски). Сваки се састојао од двадесет насеобина (шанчева). Досељеницима је било дозвољено да шанчевима дају називе. Природно је што су у тим случајевима, као спомен на отаџбину, они користили називе својих родних места. Захваљујући тој чињеници могуће је установити географско порекло новосрпских колониста. На основу географског порекла, називи шанчева могу се сврстати у три главне групе: потиску, подунавску и поморишку.

Године 1776. новоросијски генерал-губернатор кнез Григориј Александрович Потемкин издао је наредбу да се инострани називи некадашњих новосрпских шанчева замене руским. Међутим, неки од њих су се толико одомаћили и постали обични да се њихово туђе порекло више није осећало. Тако су се, до наших дана, сачувала имена места (нека у измењеном виду), као што су: Надлак, Мартоноша, Панчева, Кањиж, Букварка (од Вуковар), Турија, Суботиц, Мошорине, Каљниболото, можда Дмитривка и др. Неки ранији називи нестали су тек у првој половини 20. века, као на пример Сентов и Федвар.

*

New Serbia was divided into two settled regiments (the hussar one and the pedestrians one). Each one consisted of twenty settlements (trenches). The migrants were allowed to give names to the trenches. It is quite natural that in these cases, as a memory of their homeland, they used the names of their hometowns. Due to this fact, it is possible to establish the geographic origin of the colonists of New Serbia. Based on geographic origin, the names of trenches may be categorized in three major groups: the Tisa, the Danube and the Moris region.

In 1776 the new Russian general – provincial governor duke Grigorij Aleksandrovic Potemkin gave an order to replace foreign names of the former trenches of New Serbia by Russian ones. However, some of them were assimilated so much that they became quite usual and their foreign origin was not felt any more. So the names of some settlements were preserved (some of them in changed form) and are still in use: Nadlak, Martonosa, Panceva, Kanjiz, Bukvarka (from Vukovar), Turija, Subotic, Mosorine, Kaljniboloto, perhaps Dmitrivka, etc. Some earlier names disappeared only in the first half of the 20th century, like Sentov and Feldvar.